

CONSIDERAȚII ASUPRA EDUCAȚIEI TINERETULUI LA HISTRIA ÎN LEGĂTURĂ CU TREI INSCRIȚII INEDITE

DE

EM. POPESCU

În cei 40 de ani, de cînd se continuă săpăturile arheologice la Histria, specialiștii noștri au scos la iveală un bogat material, pe baza căruia au reușit să schițeze un cadru general de dezvoltare istorică a orașului, în decursul celor 13 secole de viață neîntreruptă (sec. VI î.e.n. — sec. VII e.n.).

Hazardul descoperirilor a făcut însă ca unele aspecte ale vieții ome-nești să fie mai bine cunoscute, datorită mulțimii documentelor, spre deosebire de altele, care pînă în momentul de față au rămas mai mult în umbră. Cu titlu de exemplu, am putea cita pentru prima categorie do-meniul vieții economice, politice și administrative, cu toate că și pentru acestea există foarte multe lacune, iar pentru a doua categorie, pe cel cultural, religios, educativ.

Cercetarea noastră și-a ales ca temă studiul unei probleme care se încadrează în această ultimă categorie de evenimente și anume va căuta să înfățișeze, pe cît posibil, modul de educare a tineretului la Histria, în epoca elenistică și romană. Felul cum tinerii histrieni își făceau edu-cația, cît și rolul pe care ei l-au jucat în viața publică a orașului, reprezintă două chestiuni care, în cadrul general al istoriei cetății, își găsesc locul și în același timp justificarea de a fi tratate. Căci, dacă este un lucru îndeobște cunoscut că antichitatea a acordat o mare prețuire educației tineretului și că totodată tineretul a avut un mare rol în viața publică, cercetarea unei astfel de teme, pentru cel ce vrea să știe, în amănunt, felul cum s-a desfășurat viața în colonia milesiană de la Istros, devine și mai necesară. Problema care se pune însă acum este aceea de a ști dacă în momentul de față există posibilitatea de a elucida complet această chestiune, întrucît noi știm că documentele pe care le avem la îndemînă, exclusiv arheologice, nu sînt totdeauna destul de multe și nici satisfăcător de darnice, chiar atunci cînd ele există, în știrile pe care ni le oferă.

În privința acestui lucru trebuie spus că, în urma campaniei de săpă-turi din vara anului 1954, situația s-a îmbunătățit simțitor. Pînă la acea

dată informațiile noastre erau destul de sumare și izolate și se bazau mai ales pe câteva inscripții descoperite și publicate de V. Pârvan. Campania de săpături din acel an a fost decisivă în lămurirea unei astfel de probleme, întrucît ea ne-a scos la iveală câteva documente de natură epigrafică — trei la număr — care, adăugate la cele cunoscute pînă atunci, pot să aducă multe indicații asupra modului de educare a tineretului de la Histria.

Trecînd deci la tratarea acestui subiect, vom începe mai întîi cu prezentarea cronologică a documentelor — atît a celor publicate de V. Pârvan cît și a celor „noi” — rîmînînd ca în partea a doua a lucrării să facem o interpretare istorică mai largă a informațiilor pe care ele le conțin și să plasăm fiecare în cadrul general al învățămîntului grecesc. Încadrarea aceasta e cu atît mai necesară cu cît noi știm că formele de educație și în general cultura elenică a constituit, cu puține excepții, un bun comun pentru toți grecii, răspîndiți în atîtea orașe de la un capăt la altul al lumii antice. Aceasta a format de altfel și unitatea lor, lucru care l-a determinat pe Isocrate să spună că ceea ce face mai ales pe cineva să se numească grec nu este atît singele cît cultura sa, educația — παιδείσις¹. Baza acestei coeziuni culturale a format-o educația tînărului grec în gimnaziu. Gimnaziul a jucat un rol decisiv în viața orașelor grecești, devenînd, mai ales în epoca elenistică și romană, centrul lor educativ, atît pentru tineri cît și pentru adulți². Așa se și explică de ce în epoca elenistică și romană funcțiile cele mai de seamă care se dețin în stat sînt gymnasiarhia și agoranomia³. A ne ocupa deci de una din aceste probleme constituie, fără îndoială, o încercare de a cerceta unul din aspectele de bază ale vieții antice.

Cea mai veche știre privind educația în cetatea Histria o constituie cea culeasă dintr-o inscripție publicată de V. Pârvan în „Dacia”, II, 1925, p. 208. Acest document, un fragment de decret în cinstea unui binefăcător — desigur gymnasiarch —, menționa pentru prima dată prezența unui gimnaziu la Histria, încă din sec. II î.e.n. După întregirile lui V. Pârvan, ar fi fost vorba de dispozițiile finale ale unui decret pentru acest gymnasiarch, căruia i se acorda o statuie de bronz în gimnaziul orașului. Pentru o mai bună înțelegere dăm mai jos textul așa cum a fost publicat de editor :

. ?α ?
 . . δ' αὐτοῦ καὶ εἰκόνα χαλκῆν . . .
 ἐν τῷ γυμνασίῳ . . .
 δεδ'όχθ[αι
 5 ?]ντε[τ
 ἐσθαι ?

Ipoteza lui V. Pârvan, bazată pe reconstituirea textului, după care ar fi vorba de un gymnasiarch căruia i se acorda o statuie de bronz în gim-

¹ *Paneg.*, 50.

² Asupra gimnaziului ca centru educativ al vieții grecești, cf. J. Oehler în *P.-W. RE.*, VII, s. v. *Gymnasium*, col. 204—26; de asemenea A. H. M. Jones, *The Greek City from Alexander to Justinian*, Oxford, 1940, p. 220—221 și în special M. Rostovtzeff, *The Social and Economic History of the Hellenistic World*, Oxford, 1941, vol. III, p. 1395 și 1588, n. 23, unde se dă o bibliografie bogată; asupra unității culturale a lumii elenistice cf. M. Rostovtzeff, *op. cit.*, vol. II, cap. VIII, Summary and Epilogue, p. 1032 și urm.

³ W. W. Tarn, *La civilisation hellénistique*, Paris, 1936, p. 94 și 105.

naziul orașului, este coroborată de datele pe care le vom vedea mai jos, întrucît documentele de care vom vorbi ne vor arăta în chip categoric existența gimnaziului la Histria, chiar în sec. II î.e.n.

Un alt document, datat în sec. I î.e.n. și publicat în *Histria*, VII¹, ne vorbește despre un tînăr, Meidias, fiul lui Aristaios, care, plecînd din Histria să studieze la Cyzic, și-a găsit moartea în acele locuri. Părinții, nemîngiați de pierderea unicului lor fiu, îi ridică un monument pe care se găsește următorul epitaf:

- Πατρός Ἀρισταίου γένος αὐξήσοντά σ'ἐπ'ηοῖ
 ἠλπισάμην πάτρηι κῦδος ἐλευσόμενον·
 ἄρτι γὰρ εὐξυνέτους σέ δημοσύνας μετέποντα
 Κυζζίκου ἦν ἐπόθεις γῆ λάχεν ὠκύμορον,
 5. Μειδία, ἠϊθέοις δὲ ἔμεταπρεφθεὶς ἐτά[ρ]ζοισιν
 πᾶσιν ἀνειάων κάλλιπες (κατέλιπες) οἰκτρὸν ἄχος.
 Μύρονται δὲ γονεῖτες ὑπ'ἄ[λγ]εσιν· εἰς σποδιῆν γὰρ
 ἐξέχεαν μούνην φροντίδα [γ]ηροκόμον·
 οὐδ'ἐπὶ νυμφιδίοις θαλαμεύμασι δᾶδας ἀνάψαι
 10. ἔφθασαν — ἃ τέκνων ἐλπίς ὑτηνέμιος —
 ζηλωτὸς δι' ἄσποῖσι καὶ ἀλλοδαποῖσι πεφηνῶς
 τὴν ἀρετὴν ζῶσαν καὶ ἐν φθιμένοισιν ἔχεις.

Traducere :

„Am sperat că tu în aurora vieții vei mări neamul tatălui tău Aristaios și că vei fi gloria patriei;
 dar pe cînd urmăreai cunoștințe temeinice
 te-a răpus prea devreme pămîntul Cyziului pe care l-ai dorit;
 Meidias, după ce te-ai distins printre colegii tăi tineri,
 i-ai părăsit pe toți și ne-ai lăsat o durere amară.
 Te plîng cu lacrimi părinții, căci în cenușă
 li s-a spulberat singura lor nădejde a bătrîneții;
 și nici nu au apucat să-ți aprindă făclii în camerele de nuntă;
 o, copilul nostru, speranța trecătoare ca vîntul!
 Ai fost zelos printre cetățeni, ca și printre străini, iar acum
 virtutea ți-e vie și printre cei morți”.

Problema pe care o pune inscripția de mai sus se referă la un fenomen caracteristic lumii grecești, privitor la educația tineretului, anume obiceiul ca tinerii cu o stare bună materială și din orașe mai puțin dezvoltate din punct de vedere cultural, să meargă să studieze în alte centre cu mai mult renume. Dar ilustrarea acestui fenomen pentru Histria o vom face în partea a doua a lucrării, unde ne vom ocupa mai pe larg de interpretarea datelor culese din documentele de față.

A treia știre privind educația tineretului, ne-o oferă un document din epoca romană, sec. III e.n., descoperit și publicat tot de V. Pârvan². În această inscripție se vorbește despre un oarecare Polyphemos, fiul lui Polyphemos, care refăcuse gimnaziul orașului. Murind, rudele îi ridică un monument de cinstire și menționează acest lucru. Știrea pe care o scoa-

¹ An. Ac. Rom., Mem. Secț. ist., seria III, t. II, mem. I, p. 26, nr. 17 = S.E.G., II, 461.

² *Histria*, IV, An. Ac. Rom., Mem. Secț. ist., t. XXXVIII, p. 688, nr. 65.

tem din acest document constituie o indicație destul de prețioasă pentru instruirea tineretului în epoca romană, fiindcă ne documentează continuarea activității educative în jurul gimnaziului, în acea perioadă a vieții histriene pe care noi o știm destul de tulbură și de nesigură din cauza incursiunilor barbare, din ce în ce mai dese ¹). Documentul este destul de

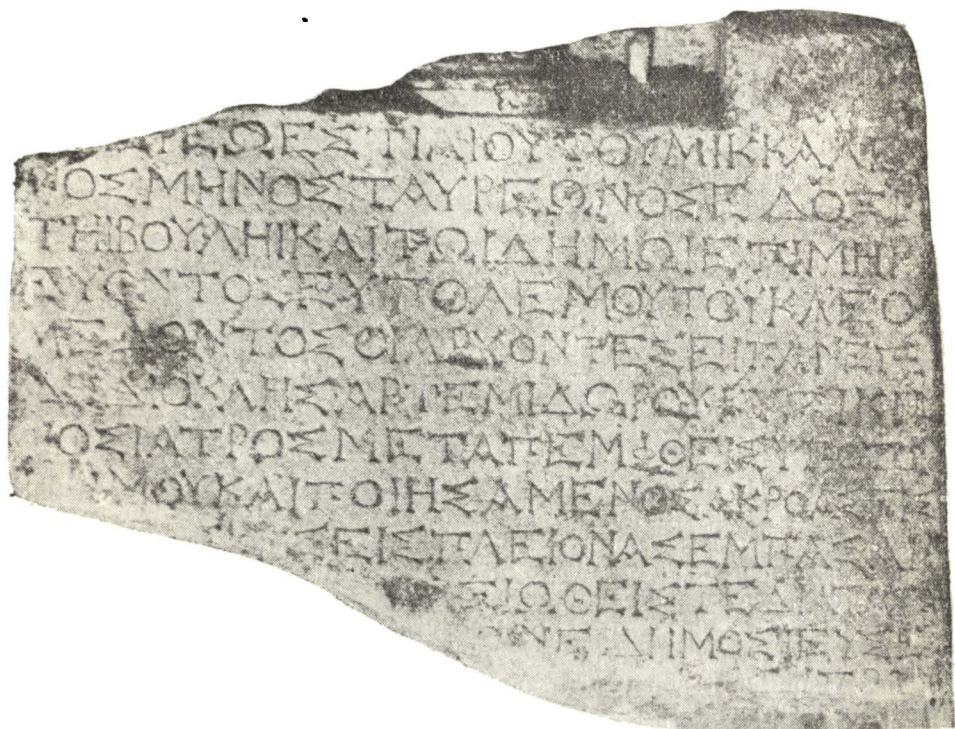

Fig. 1. — Decretul histrian în cinstea medicului din Cyzic (sec. II î.e.n.).

greu de citit și cum noi nu am avut ocazia să vedem piatra, îl prezentăm în forma în care a fost redat de editorul lui :

- Ἄγαθῆι Τύ[χηι].
 Πλούρημ[ον Πολυ-]
 φήμου γυμνά[σιον]
 ἀνανεωσάμεν[ον, ἧ ἔκγο-]
 5. νοι αὐτοῦ· Αὐρ[.] lipsese cam cinci-șase litere.
 μων καὶ πο " " șapte-opt "
 καὶ Βασιλεὺς οἱ Ἄ[πολλω ἦ-]
 νίδου, κατὰ κέ[λευσιν]
 [.]
 10]
 ἀνέ-]
 στησαν τειμῆς [χάριν]

¹ Cf. *Histria, Monografie arheologică*, I, București, 1954, p. 57-59.

Traducere :

„Noroc bun ! Pe Polyphemos, fiul lui Po'lyphemos, care a refăcut gimnaziul, l-au cinstit rudele lui : “ (restul conține prea multe lacune pentru a fi redat în traducere).

Trecînd la prezentarea documentelor „noi”, adică descoperite în 1954, vom începe, în ordine cronologică, cu un decret onorific în cinstea unui medic din Cyzic (fig. 1). Această inscripție datează din prima jumătate a sec. II î.e.n.¹ ; este o stelă de marmură înaltă de 0,29 m, lată de 0,38 m, groasă de 0,08 m, ale cărei margini sînt păstrate și la dreapta și la stînga. E ruptă sus și jos, dar mai păstrează o parte din relieful de deasupra, despre care nu se poate spune ce reprezintă. Înălțimea literelor este de 0,013 m. Rîndul 1 și rîndurile 8—12 sînt rupte în partea stîngă. Putem citi următoarele :

- Ἐπ'ἰέρεω Ἐστιαίου τοῦ Μικκαλίω-
 νος μηνός Ταυρεῶνος, ἔδοξε
 τῆι βουλῆι καὶ τῶι δήμωι· ἐπιμηνι-
 εύοντος Εὐπολέμου τοῦ Κλεο-
 5. μέδοντος οἱ ἄρχοντες εἶπαν· ἐπε-
 ἰδῆ Διοκλῆς Ἄρτεμιδώρου Κυζζικη-
 νός ἱατρός μεταπεμφθεὶς ὑπὸ τοῦ
 δή]μου καὶ ποιησάμενος ἀκροάσεις
 καὶ] σεις πλείονας ἐμ πάσαις
 10. ἐμπειρίαις ? ἀ]ξιωθεὶς τε διὰ ταύ-
 ας καὶ ἀποδημ]ῶν ἐδημοσίευσσε
 δωρεάν ἐν ἄλλαις νόσοις ? . . .] . προ . . .

Observații : r. 1 : din primele două litere se vede numai partea de jos — IE ; r. 7 : la prima literă se observă numai bara din dreapta a lui N ; r. 8 : înainte de MOY se vede bara din dreapta a lui M ; r. 10 : prima literă e reprezentată numai printr-un început de bară verticală ce pare a fi partea de sus a lui A ; r. 11 : primele două litere ΩΝ ?

Traducere :

„Pe vremea preotului Hestiaios, fiul lui Micalion, în luna Taureon, Sfatul și Adunarea poporului sub președinția lui Eupolemos, al lui Cleomedon și la propunerea arhonților au hotărît : întrucît Diocles, fiul lui Arte-

¹ Neavînd alt mijloc de datare, ne folosim de criteriul paleografic și indicăm în această privință, ca material comparativ, inscripțiile publicate de D. M. Pippidi în *Histria, Monografie arheologică*, I, sub nr. 5, p. 502, nr. 14, p. 523 și nr. 31, p. 556. În privința locului de găsire, menționăm că documentul a fost aflat împreună cu alte 36 de fragmente de inscripții, puse între depozitele de ceramică și fragmente sculpturale ale cetății Histria (circa 300 m vest de poarta cea mare), de către S. Lambrino, continuatorul săpăturilor lui V. Pârvan aici, în perioada 1927—1942. Acoperite de iarbă și pămînt, ele abia au mai putut fi găsite cu ocazia curățirii acestui loc. Interesant este că, în afară de inscripțiile care aparțin Histriei, unele publicate mai demult de V. Pârvan în *Histria*, IV și VII, s-au găsit și alte fragmente care provin de la Tomi sau Ulmetum și care au fost publicate de D. M. Teodorescu în *Monumente inedite din Tomi*, București, 1918, spre exemplu sub nr. 14, fig. 18, p. 26, sau de V. Pârvan în *Cetatea Ulmetum*, I, București, 1912, p. 345, fig. 8, p. 393, fig. 28 și p. 395, fig. 30. Ele au ajuns aici după războiul din 1916—1918, cu prilejul retrocedării lor de către statul bulgar, ale cărui autorități militare le capturaseră în timpul ostilităților. În loc să fie depuse în muzeele din Tomi și Ulmetum, de unde fuseseră luate, au fost aduse la Histria, unde muzeul, aparținînd unui șantier arheologic permanent, prezenta mai multă siguranță. La acest grup de inscripții „vechi” s-au adăugat cu timpul și alte documente descoperite ulterior și din care fac parte decretul în cinstea medicului din Cyzic și cel următor în onoarea unui gimnasiarh, fiu al lui Theognetos.

midoros, medic din Cyzic, fiind chemat de popor și ținând conferințe... s-a făcut demn prin aceasta de... și a îngrijit de sănătatea publică...” etc. (restul conține lacune mari).

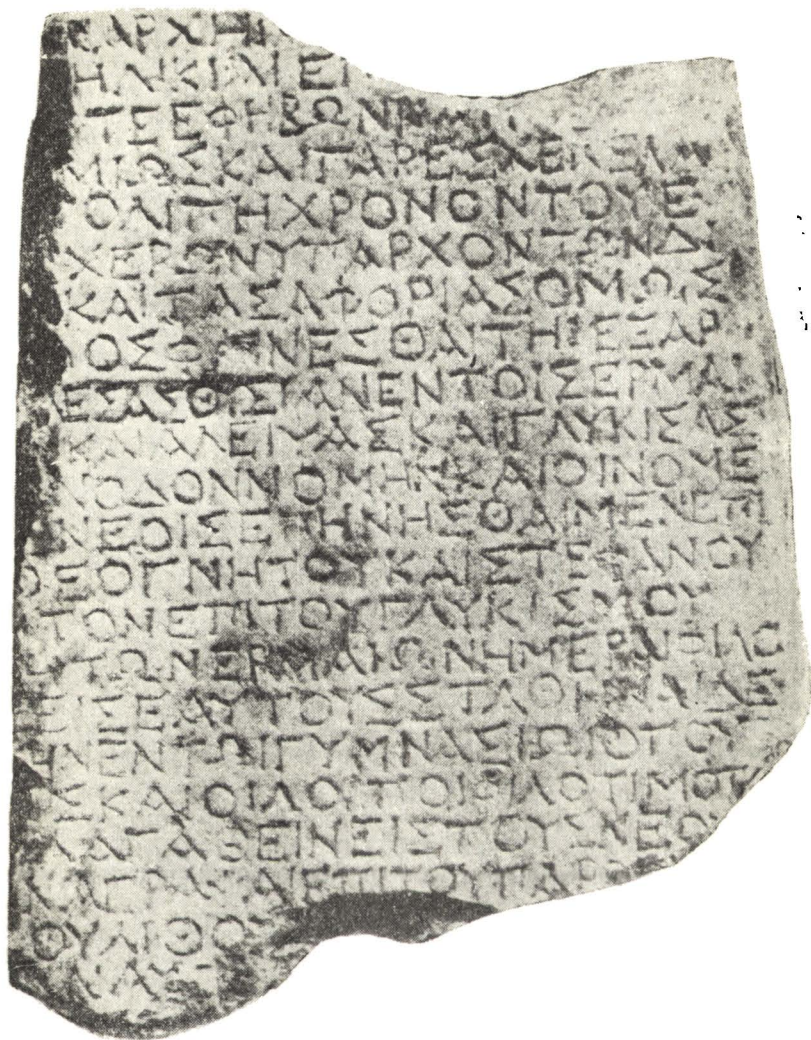

Fig. 2. — Decretul pentru fiul lui Theognetos (sc. II l.e.n.).

O bună parte din celelalte fapte și din cinstirile pe care i le va fi acordat Sfatul și poporul histrian lui Diocles, fiul lui Artemidoros, nu se păstrează, așa că observăm că acest medic și-a binemeritat onorurile pentru conferințele pe care le-a ținut, după cum vom vedea, în gimnaziul orașului și pentru faptul că a îngrijit de sănătatea publică¹. Ἀρχοῦσε

¹ Începutul inscripției prezintă un interes deosebit pentru preambulul decretelor histriene, întrucât este unul din cele mai complet păstrate pînă acum (cf. artic. lui D. M. Pippidi,

și ἐδημοσίευσε sînt tocmai cuvintele care indică acest lucru. Dar rolul și caracterul mai precis al acestor conferințe, ἀκροάσεις, în cadrul societății histriene, îl vom vedea mai departe.

Prezentăm acum cel mai important document (fig. 2) referitor la educația tineretului histrian și anume un decret onorific în cinstea unui gymnasiarch, al cărui nume nu-l putem ști decît incomplet, numai din mențiunea ce se face despre patronimicul acestuia. Decretul scris pe marmură, cu litere destul de stîngace, cuprinde 22 de rînduri, ce nu se păstrează întregi decît pe o porțiune din marginea dreaptă a pietrei; laturile din stînga, de sus și de jos sînt rupte. Înalt de 0,315 m, lat de 0,25 m și gros de 0,07 m, documentul are literele de mărimea unui centimetru, printre care se găsesc altele mai mici, ca de exemplu Ω de 0,007 m. Mai observăm că primele litere din rîndul 9 : ΛΕΣΑΣΘΥΣΙΑΝ, sînt săpate a doua oară, după ce lapidul a șters probabil ceea ce scrisese mai înainte, așa că ele sînt mai adîncite decît restul inscripției.

Iată textul cu întregirile pe care le-am putut realiza :

- ἤρξε δὲ καὶ τὴν ἀρχὴν [κατὰ τοὺς νόμους ἐν τῇ] ἡλικίαι, ἐπ[εμελ]θη μὲν τῆς τῶν τε ἐφήβων καὶ [νέων παιδείας κοσ]μίως καὶ παρέσχεν ἑλα-
 5. ιον καὶ ἐχαρίσα[?]το λίπη χρόνον τοῦ ἔτους ? . . . καιρῶν δυσ]χερῶν ὑπαρχόντων διὰ δὲ τοὺς πολέμους] καὶ τὰς ἀφορίας, ὅμως θέλων ἀκόλου]θος φαίνεσθαι τῇ ἐξ ἀρχῆς εὐνοίαι, ἐπιτε]λέσας θυσιαν ἐν τοῖς Ἑρμαί-
 10. οισ] καὶ ἀλείψας καὶ γλυκίσας καὶ διδούς κατὰ τὴν συ[?]νοδον νομῆν καὶ οἰνομέλι· δεδόχθαι τοῖς] νέοις· ἐπηνήσθαι μὲν ἐπὶ τούτοις] Θεογνήτου καὶ στεφανοῦσθαι αὐτὸν κατ'ένια]υτὸν ἐπὶ τοῦ γλυκισμοῦ
 15.] Ἡ τῶν Ἑρμαίων ἡμέραι φιλοδοξίας ἔνεκεν τῆς] εἰς ἑαυτοὺς, σταθῆναι δὲ αὐτοῦ εἰκόνα χαλ]κῆν ἐν τῷ γυμνασίῳ ὅπου ἂν αὐτὸς θέληι ὄπω]ρς καὶ οἱ λοιποὶ φιλοτιμότεροι γίνωνται φ]ιλαγαθεῖν εἰς τοὺς νέ[ους καὶ
 20. τοὺς ἐφήβους καὶ ἀ]ναγράψαι ἐπὶ τοῦ παρ[ωμάλου] ? τελαμῶνος λευκ]οῦ λίθου [τόδε τὸ ψήφισμα καὶ στήσαι ?] ΝΑΥΤ

Observații : r. 2 : ultima literă un Π ? Pentru expresia κατὰ τοὺς νόμους, care e uzitată în decretule pentru gymnasiarchi, s-ar putea cita foarte multe exemple ; ne mulțumim însă a trimite la A. Dumont, *Essai sur l'éphébie attique*, vol. II, Paris, 1875, p. 162—163, r. 34 și la *Syll.*³, 691, r. 15—16 (anul 131/0) ; *ibidem*, 717, r. 75 (din anul 100/99) ; expresia ἐν τῇ ἡλικίαι se mai întâlnește în inscripții pentru a arăta o vîrstă înaintată, ca de exemplu *Syll.*³, 581, r. 85 : Ῥοδίουσ ἀπαντας τοὺς ὄντας ἐν ἡλικίαι ; *ibidem*, nr. 671, r. 16—18. În textele literare o avem menționată la Eschine, *Contra Timarch*, 10, 12, care citează o lege prin care se punea în vedere gymnasiarchilor de a interzice celor mai în vîrstă, τοὺς ἐν ἡλικίαι, de a participa la sărbătorile

Nouvelles informations sur la constitution d'Histria préromaine, în „Nouvelles études d'histoire”, București, 1955, p. 98). În plus, aici ni se documentează pentru prima oară, în mod netidoios, luna Taureon la Histria (cf. D. M. Pippidi, *Histria, Monografie arheologică*, I, p. 553 și urm). Asupra arhonților, a se vedea D. M. Pippidi, *op. cit.*, p. 487, nr. 2 și p. 493, cu comentariul și bibliografia respectivă.

Hermaia. O altă posibilitate de completare a acestui rînd ar fi poate prin formula *προκόπτων τῆς ἡλικίας*, întîlnită la Histria în decretul pentru Aristagoras (*Syll.*³, 708, r. 15), sau prin *ὠράζων ἡλικίας* (*Syll.*³, 889, r. 5), dar am acceptat pe prima pentru că se potrivea mai bine lungimii rîndului. În orice caz, ni se pare clar că aici se face mențiune de vîrsta înaintată a onoratului gymnasiarh, mai ales că mai departe, în r. 8—9, avem expresia *ἐξ ἀρχῆς* = de la început, ceea ce vrea să spună că el cu mult mai înainte de a fi onorat de colegiul de tineri de la care vine decretul, mai avuse ocazia să-și tranșeze bunăvoința față de popor. În plus, așa cum vom vedea mai departe, știm că gymnasiarhilor li se impunea să îndeplinească o anumită condiție de vîrstă, minimum 30 de ani, sau, în alte părți, 40 (cf. *I. G.*, XII, 5, 647, r. 22; *Syll.*³, 578, *paidonomul* trebuia să aibă 40 de ani; *P.-W. RE*, V, col. 2738; *ibidem*, VII, col. 1991—1992). La Atena sofistul și choregul corurilor de copii trebuiau să aibă cel puțin 40 de ani (cf. *Arist.*, *Athenaion Politia*, XLII₂ și LVI₂); expresia *ἐπιμελήθη μὲν καὶ τῆς τῶν*] *τε ἐφήβων καὶ [νέων παιδείας*] (pe piatră se vede bine al doilea *καὶ*, după care urmează o bară verticală ce poate fi din N sau T; mai degrabă însă din N) e întîlnită într-un decret din Sestus (*O. G. I.*, 339, r. 76) din 125 î.e.n., care aduce știri despre educația tineretului; r. 4: pentru *κοσμίως* cf. *Syll.*³, 1157, r. 35; r. 5: ni se pare greu de completat, fiindcă dacă admitem că înainte de *λίπη* — substantiv *τὸ λίπος* — οὐς = grăsime — era un verb a cărui desinență — *το* s-ar recunoaște înainte de acest cuvînt (T nu este sigur), atunci ceea ce urmează, *χρόνον τοῦ ἔτους*], rămîne fără o explicație gramaticală; r. 7: *διὰ δὲ τῶν πολέμων καὶ τὰς ἀφορίας*, e o expresia care indică o stare de tulburări caracteristică și documentului nostru; deși ar mai fi fost posibile și alte completări ca de exemplu *διὰ τὰς ταραχὰς, καιρούς* etc., am rămas la această formulă întrucît ea se întîlnește identică la Oibia, în decretul pentru Protogenes, *Syll.*³, 495, r. 175; r. 8: prima literă pare a fi Θ; r. 9: începe cu o bară oblică spre stînga ce aparține aproape sigur lui Λ; r. 11: e completat foarte ipotetic; s-ar mai putea eventual admite și formula *τὴν τῶν νέων σύνοδον*? Pentru *σύνοδος* ca aparținînd colegiului de neoi, v. Curtius în „Hermes”, VII (1873), p. 37: *Τραϊανὸς Ἀδριανὸς Σεβαστὸς, δημοκρατικῆς ἐξουσίας συνόδου τῶν ἐν Περγᾶμοι νέων χαίρειν*; cf. *O. G. I.*, 486: *ἡ σεβαστῆ σύνοδος τῶν νέων τὸν εὐεργέτην καὶ δι' αἰῶνος, γυμνασιάρχην* (Traian). Vezi de asemenea „Rev. des Et. gr.”, LXVIII, 1955, nr. 319—320, unde, la p. 56, Jeanne et L. Robert dau bibliografie pentru *σύνοδος* înțeles ca banchet al poporului, al triburilor etc. Între altele citează situația de la Callatis („Rev. arch.”, 1925, I, p. 258, r. 19—20, unde: *ἐν ταῖς συνόδοις ἐν αἰς κα συνῶνται οἱ θιαοῖται* și dela Histria („Istros”, I, 123), unde într'una din zile *ἐν ἡ θύσαντες τοῖς θεοῖς ἀ[γ]ουσι τὴν σύνοδον ἀπὸ τῶν μεμερισμένων διαφόρων*; r. 12: prima literă Σ; r. 17—18: ni se par destul de sigur completate. Aici credem că am putut restabili și lungimea normală a rîndurilor, circa 35 de litere, de care am ținut seama în completările noastre. O complicație însă în cazul inscripției de față apare prin aceea că piatra se îngusta progresiv în sus, așa încît rîndurile din această parte trebuie să fie socotite mai scurte. Media, care e reprezentată de r. 4 și pe care am căutat s-o respectăm în restituirile de la începutul părții păstrate, ar fi de circa 29 de litere; r. 19: prima literă va fi un I? Ultimele două litere OY?; r. 20: ultima literă un Ω? Completarea *παρ[ωμάλου τελαμώνος]* e foarte ipotetică.

Traducere :

„. și-a îndeplinit magistratura conform legilor fiind om înaintat în vîrstă; s-a îngrijit cu pricepere de educația efebilor și a bărbatilor tineri oferindu-le ulei și grăsimi pe tot timpul unui an(?) . . . ; deși într-o vreme de criză din cauza războaielor și a secetii, el vroind să-și arate bunăvoința de mai înainte, a adus jertfe zeilor în timpul sărbătorilor Hermaia . . . și a oferit ulei și banchete, împărțind și daruri și vin amestecat cu miere asociației de tineret; de aceea colegiul bărbatilor tineri a hotărît să fie lăudat . . . fiul lui Theognetos și încoronat în fiecare an la banchetul de la sărbătorile lui Hermes (Hermaia), pentru bunăvoința lui față de ei înșiși; de asemenea să i se așeze o statuie de bronz în gimnaziu, în locul pe care și-l va alege singur, cu scopul ca și ceilalți să devină iubitori ai colegiului de bărbăți tineri și efebi; să se scrie pe o piatră de marmură șlefuită . . . această hotărîre și să se așeze . . .”.

Inscripția, după cum se vede, aduce destule știri despre modul de organizare a tineretului la Histria. Regretăm însă că decretul e așa de

fragmentar și mai ales că nu avem începutul, fiindcă tocmai această parte ne-ar fi dat date mai multe. Am fi știut, de pildă, dacă decretul pe care îl dau oi véoi (faptul că provine de la această asociație ni se pare arătat mai ales de έαυτοῦς, pronume reflexiv, r. 17, adică liberalitățile le suportă ei înșiși, véoi) era precedat de un altul dat de Sfatul și poporul histrian, așa cum se obișnuiește în lumea greacă¹ și cum se întâmplă și în Pontul Stîng la Callatis². După părerea noastră credem că aceasta era situația și în cazul decretului pentru fiul lui Theognetos. Partea pietrii care cu siguranță se continua în sus, dacă nu era completată cu vreo scenă de palestră, trebuie să fi conținut și un decret al Sfatului și al poporului, ce nu vor fi scăpat prilejul să cinstească pe unul din binefăcătorii lor, mai ales cînd acesta era însuși delegatul lor pentru educația tineretului. Oricum însă, primele rînduri păstrate fac parte din motivarea decretului, care trebuie să fi început cu un επειδή, după care urma o scurtă referire la timpul cînd și-a exercitat magistratura gymnasiarhul și apoi faptele lui. Am putea să reconstituim în chip ipotetic, începutul imediat al decretului pe baza altor exemple³, în felul următor : επειδή (de ex. Εὐχαρις⁴) τοῦ Θεογνήτου χειροτονηθεὶς γυμνασιάρχος εἰς τὸν ἐνιαυτὸν τὸν ἐπὶ ἱερέως ἤρξε δὲ καὶ τὴν ἀρχὴν etc., vezi continuarea pe piatră. Timpul de cînd datează inscripția noastră este sec. II î.e.n. și anume a doua jumătate a acestui secol. Atît aspectul paleografic⁵, cît și evenimintele politice grele la care se face aluzie, δι[ὰ δὲ τοῦς πολέμους], ca și cele economice, τὰς ἀφορίας, ne duc cu gîndul către o vreme care trebuie căutată pe la sfîrșitul sec. II, cunoscută prin războaie și pericole, crize economice, lipsă de grîu etc.⁶.

Cea de-a treia știre inedită despre educația tineretului la Histria este din epoca romană⁷ și ne este oferită de decretul histrian în cinstea Abei, fiica lui Hecataios (sec. II e.n.). Aici, în unele fragmente descoperite ulterior, după publicarea primei părți a inscripției⁸, se pomenesc printre

¹ Exemple în *Syll.*³, 717 etc.

² V. Pârvan, *Gerusia din Callatis*, București, 1920, p. 12—13.

³ Analogiile pe care le avem sînt numeroase ; ne mulțumim însă a menționa doar cîteva exemple : „Athen. Mitt.“, 1908 p. 380, inscripție din Pergam : ἀλφειεὶς δὲ γυμνασιάρχος εἰς τὸν ἐπὶ ἱερέως Μητροδώρου τοῦ Ἡρακλέωνος ἐνιαυτὸν καὶ ἐπεμελήθη μὲν τῆς τῶν ἐφήβων καὶ νέων ἀγωγῆς, φιλοτιμίαν οὐδέν etc ; *ibidem*, p. 376, sau *Syll.*³, 717.

⁴ Într-un decret din sec. II î.e.n. asemănător întrucîtva din punct de vedere paleografic cu al nostru și publicat de V. Pârvan în *Histria*, VII, p. 17, sub nr. 11, se întîlnește din nou un fiu al lui Theognetos al cărui nume a fost reconstituit de Ad. Wilhelm în Εὐχαρις, după ultimele trei litere păstrate. El apare acolo ca propunător al decretului și ar putea fi eventual identificat cu cel din inscripția noastră, din aceeași vreme, cu toate că aici îndeplinește funcția de gymnasiarh.

⁵ De comparat în această privință cu inscripția publicată în *Histria*, VII, p. 17, nr. 11, sau mai bine cu cea din *Histria*, I, p. 505, nr. 7.

⁶ O inscripție din sec. II î.e.n. asemănătoare ca scris cu a noastră (literele Π, Β, Σ) și publicată în *Histria*, I, p. 523, nr. 14, ne vorbește de împrejurări grele, κλύδωνοι, lucru care concordă cu situația descrisă de documentul nostru. O cercetare amănunțită asupra condițiilor economice, politice și sociale din această vreme a făcut-o D. M. Pippidi, în „S.C.I.V.“, IV, nr. 3, 4, 1953, p. 486—514 : *Histria și Callatis în sec. III—II î.e.n.* ; cf. și Iorgu Stoian, *Ecouri ale luptei de clasă la Istros în a doua jumătate a sec. III și prima jumătate a sec. II î.e.n.*, *ibidem*, p. 681—708.

⁷ Jeanne et L. Robert, *op. cit.* p. 59, văd în inscripția publicată în *Histria*, I, p. 55 la nr. 5, un [γυμνασιάρχος] în loc de γι ἀρχι[μύστρις] ; inscripția datează din sec. III e.n. și dacă propunerea lor e justă, atunci am avea încă o indicație despre educație în epoca aceasta trzie.

⁸ „S.C.I.V.“, V, nr. 3—4, 1954, p. 449—466.

cei ce se bucură de binefacerile Abei și colegiul medicilor și al profesorilor. Dania, pe care alături de cea oferită profesorilor și medicilor, o face Aba și altor asociații, constă din împărțirea a cîte 2 dinari de bărbat, ca salariu sau ca ajutor, binefacere pe care, ni se spune mai departe, nimeni nu a mai făcut-o înainte de ea. Iată și textul¹: . . . καὶ τοῖς ταυριασταῖς καὶ τοῖς ἰατροῖς καὶ τοῖς παιδευταῖς καὶ τοῖς ἰδία καὶ ἐξ ὀνόματος καλουμένοις, ἐκ δύο κατ'ἀνδρα διανομήν, ἣν οὐπω τις ἄλλη πρότερον ἔδωκεν.

După ce am trecut în revistă documentele de care dispunem cu privire la problema educației, să încercăm o interpretare mai largă a datelor pe care ele le oferă. Pentru aceasta vom începe cu studierea mai îndeaproape a decretului pentru gymnasiarch, fiu al lui Theognetos, fiindcă acesta, pe lângă faptul că e mai bogat în informații, menționează și o instituție de seamă în cadrul educației din epoca elenistico-romană, și anume efebia, în jurul căreia se grupează și celelalte date de care am vorbit.

S-a văzut, că în sec. II î.e.n. un istrian, fiu al lui Theognetos (poate Eucharis), s-a învrednicit de onorarea colegiului de tineri, efebi și neoi, pentru faptul că el s-a îngrijit, în calitate de gymnasiarch (președinte al gimnaziului) de educația lor. Termenii în care ni se spune acest lucru sînt reconstituiți în mare parte ipotetic (ἐπιμελήθη μὲν τῆς τῶν) τε ἐφήβων καὶ [νέων παιδείας]), dar ei au mulți sorți de adevăr, fiindcă asemenea știri se încadrează perfect în ceace știm în legătură cu problema educației din epoca elenistică. Mai departe, după această mențiune generală, se arată și ce a făcut el practic pentru educația lor, fapte pe care le vom studia pe rînd în cele ce urmează. Mai înainte de aceasta însă, este necesar să vedem ce reprezenta în epoca elenistică efebia ca atare și ce se poate spune, pe baza știrilor pe care le avem din decret, despre efebia de la Histria în comparație cu cea din restul lumii grecești.

Efebia în epoca elenistică nu mai reprezintă acea instituție cu caracter predominant militar ca în vremea clasică. Datorită unor condiții istorice deosebite, ea își schimbă caracterul și dintr-o instituție democratică și militară devine un colegiu restrîns, de educație aristocrată.

Pierderea independenței Atenei și a lumii grecești sub Filip și apoi sub urmașii săi a atras după sine și micșorarea rolului armatei. Aceasta face ca prestarea serviciului militar să nu mai fie obligatorie; efebia însă nu dispăre, ci rămîne mai departe o instituție în care o minoritate de tineri, bogați și fără griji, se string pentru a se iniția în rafinementele vieții elegante. Educația capătă un caracter accentuat sportiv, dar așa cum vom vedea, este dublată de o pregătire intelectuală, socotită indispensabilă în mediul rafinat căruia tinerii îi aparțineau².

¹ Reproducem aici numai partea care ne interesează direct, fiindcă restul inscripției, fiind mult mai mare și bogat în date, necesită o cercetare specială pe care o vom face în viitorul cel mai apropiat. Ținem să menționăm de pe acum că pentru moment nu vom studia situația medicilor pomeniți alături de profesori dect în legătură cu problemele educației; nu ne vom referi la statutul lor juridic, în cadrul societății histriene și la rolul lor în epoca de care e vorba, dect cu totul tangențial.

² Asupra efebiei ateniene și a evoluției ei, cf. lucrarea lui A. Dumont, citată mai sus, 2 vol., Paris, 1874—1875; P. Graindor, *Études sur l'éphébie attique sous l'Empire*, in „Musée Belge”, XXVI (1912), p. 165—298; M. Rostovtzeff, *op. cit.*, vol. III, p. 1505, n. 12; cf. H. I. Marrou, *Histoire de l'éducation dans l'antiquité*, Paris, 1948, p. 60—70 și 152—154. Asupra pregătirii duble a efebului — educație intelectuală și sportivă — v. J. Oehler, P.-W. RE, VII, col. 1998 și i

În coloniile grecești, răspândite de la un capăt la altul al lumii, efebția apare menționată în toate orașele, de la Marsilia pînă în Pontul Euxin, și ea se prezintă cam pretutindeni cu aceleași trăsături ca și la Atena. Peste tot, se poate spune, ea a devenit mai mult sportivă decît militară și mai mult aristocratică decît democratică. Ceea ce pretindeau mai întîi de la efebție acești greci răspîndiți în lumea „barbară” era mai ales o inițiere în modul de viață grecesc și o obișnuință cu practicile sportive atît de caracteristice acestui popor¹. Gimnaziul, locul de instruire al efebilor devine așadar un centru de viață grecească prin excelență.

La Histria situația descrisă mai sus se confirmă prin datele pe care le avem în documentele de care am vorbit și în special în decretul pentru fiul lui Theognetos. În acesta din urmă noi vedem că fiul lui Theognetos oferă efebilor ulei și grăsimi, care, după cum se știe, erau indispensabile educației fizice în exercițiile atletice². Deși tinerii histrieni se aflau într-o vreme de criză, cu războaie și secetă, ei își continuă nestingheriți educația caracteristică acestei epoci, datorită liberalităților fiului lui Theognetos și poate și contribuțiilor lor³. Lacunele prea mari de pe piatră nu ne permit să vedem exact modul cum au fost făcute aceste danii, în speță uleiul. Dar din menționarea expresiei $\chi\rho\acute{o}\nu\nu\ \tau\omicron\upsilon\ \xi[\tau\omicron\upsilon\varsigma]$ am înțeleg că el l-a oferit pe tot timpul unui an, cît ținea probabil și funcția sa⁴. Fondurile care au stat la baza acestor donații trebuie să fi fost, așa cum se obișnuia, în mică măsură date și de stat, dar în cea mai mare parte erau oferite de gymnasiarh, fiindcă în contribuțiile lui se spera atunci cînd era ales⁵.

H. I. Marrou, *op. cit.*, p. 139, 244, 271, 299—300. De fapt acesta este și sensul cuvîntului $\pi\alpha\iota\delta\epsilon\lambda\alpha$, pe care l-am presupus la începutul inscripției și care în interpretarea dată lui de Marrou (= cultură generală) caracterizează întreaga educație elenistică.

¹ Efebția în lumea greacă și în afară de Atena: M. Collignon, *Quid de collegiis epeborum apud Graecos, excepta Attica, ex titulis epigraphicis commentarii liceal*, Paris, 1877; J. Oehler, *P.-W. RE*, V, s.v. Ἐφηβία, col. 2741—2746; C. A. Forbes, *Greek physical education*, New York, 1929, p. 179—257; A. H. M. Jones, *op. cit.*, p. 200—225 și 351—353; H. I. Marrou, *op. cit.*, p. 156—160 și *passim*.

² O ipoteză recentă asupra rolului uleiului la jocurile gimnice a făcut-o H. I. Marrou. *op. cit.*, p. 178—179. El ajunge la concluzia că uleiul avea un rol igienic-medical și nu servea ca simplă unsoare pentru facilitarea executării luptelor atletice.

³ O dată cu decăderea rolului armatei, statul nu mai era interesat să susțină efebția și lasă această sarcină tot mai mult în seama gymnasiarhului și a efebilor înșiși. Așa se întîmplă că, pe lîngă donațiile pe care gymnasiarhul le face tinerilor, marile ebeltuiei necesare educației au eert o contribuție și din partea efebilor înșiși. El plătesc o taxă, $\phi\omicron\rho\omicron\varsigma$ (G. Glotz, în *Darmstadt-Saglio, Dict. des ant.*, II₂, p. 1676; J. Oehler, *op. cit.*, VII, col.2017—2018), iar într-o inscripție din Apollonis („Bull. Corr. Hell’’, XVIII, p. 158) se numesc $\omicron\lambda\ \epsilon\phi\eta\beta\epsilon\upsilon\sigma\alpha\nu\tau\epsilon\varsigma\ \epsilon\pi' \alpha\upsilon\tau\omicron\nu\ \delta\omega\pi\epsilon\delta\acute{\omicron}\nu$ (cf. și *P.-W. RE*, V, col. 2739, 2744; v. de asemenea G. Glotz, *Histoire grecque*, II₂, Paris, 1931, p. 594 și H. I. Marrou, *op. cit.*, p. 70—71). Se înțelege deci că cel mai săraci, care nu puteau plăti aceste dări, se excludeau singuri de la Invățătură.

⁴ Deși nu am putut întregi partea aceasta a inscripției, care ni se pare importantă, totuși din ceea ce se păstrează pe piatră și mai ales din situața generală a lumii grecești, unde gymnasiarhia era anuală (desigur reeligibilă dacă gymnasiarhul voia acest lucru), putem trage concluzia că și la Histria această magistratură era tot anuală (J. Oehler, *op. cit.*, VII, col. 1992—1993). În Pontul Sting avem dovada precisă a acestui lucru, la Odessos (E. Kalinka, *Antike Denkmäler in Bulgarien*, Wien, 1906, col. 81—82, nr. 92: $[\tau\]\omicron\upsilon\varsigma\ \kappa\alpha\theta' \ \epsilon\kappa\alpha\sigma\tau\omicron\nu\ \epsilon[\nu]\ \kappa\alpha\upsilon\tau[\delta]\ \nu\ \gamma\epsilon\iota\nu\omicron[\mu\acute{\epsilon}\nu\omicron\upsilon\varsigma]\ \gamma[\iota]\mu\omicron\nu\alpha[\sigma]\tau[\acute{\omicron}\nu]\chi[\omicron\upsilon\varsigma]$) și la Callatis, unde Apollonios a avut prilejul să dovedească: $\tau\acute{\alpha}\nu\ \epsilon\upsilon\pi\alpha\iota\sigma\tau\omicron\nu\ \phi\omicron\mu\omicron\sigma\tau\iota\mu\acute{\alpha}\nu$; cf. V. Pârvan, *Gerusia din Callatis*, p. 17—18.

⁵ Furnizarea uleiului pentru exercițiile sportive devine una din cele mai de seamă obligații ale gymnasiarhului. Mari'e cantități consumate (la diferite ore sau toată ziua, v. A. H. M. Jones, *op. cit.*, p. 221 și 351, n. 23) cereau imense sacrificii din partea celui ce se angaja să le satisfacă; așa se face că $\gamma\omicron\mu\omicron\nu\sigma\iota\alpha\rho\chi\epsilon\iota\nu$ ajunge să fie egal cu $\acute{\alpha}\lambda\epsilon\phi\epsilon\iota\nu$ (se întîlnește și expresia

Chiar și acolo unde gymnasiarchia era o ἀρχή, elementul „liturgie” nu era absent. De fapt nu se poate face o deosebire categorică între gymnasiarchie ca ἀρχή (echivalentă cu cosmetatul de la Atena) și gymnasiarchia ca liturgie¹ (aceasta era situația și la Histria; v.r.1 : ἀρχήν).

Dedesubtul mențiunii παρέσχεν ἑλα[iov] din același decret întilnim, în r. 10, cuvântul ἀλείφας, care arată aceeași acțiune, înțeleasă însă în chip deosebit : în timp ce în primul caz putem considera că donația de ulei se referea la cel necesar practicilor zilnice din cursul unui an, cel de-al doilea s-ar referi la cantitatea trebuitoare jucurilor gimnice, ce aveau loc cu ocazia sărbătorilor lui Hermes.

Cu acest prilej, înainte de începerea jocurilor, mai trebuiau aduse și ferte zeilor protectori ai gimnaziului, în cazul nostru Hermes, iar fiul lui Theognetes s-a achitat și de această obligație. Nu știm însă dacă sacrificiile pe care le face el cu această ocazie, ἐπιτελέσας θυσίαν ἐν τοῖς Ἑρμαίοις, sînt în legătură numai cu funcția de gymnasiarch (în cazul acesta ar fi oferit numai partea materială necesară, fără să aibă rol ritual propriu-zis) sau și cu aceea de preot al zeului protector al gimnaziului, cum se întilnește în multe părți, mai ales în Asia Mică². În Pontul Stîng, la Callatis, un oarecare Apollonios, pe lângă demnitatea de gymnasiarch și agonothet, o mai avea și pe aceea de hieropoios³, desigur tot în legătură cu cultul zeilor gimnaziului, iar la Dionysopolis gymnasiarchul era în același timp ἀρχιερεὺς⁴.

După concursuri urma împărțirea premiilor, care apoi erau încununate de banchetul final, γλυκισμός. Fiul lui Theognetes oferă cu acest prilej tinerilor și celor care participau la serbare — Sfatul era invitat de drept, fiindcă jocurile, considerate și ca examene⁵, erau un fel de dare de seamă a activității tineretului în fața oficialității — mîncăruri și băuturi dulci (vin amestecat cu miere)⁶ și totodată face și daruri (νομήν)⁷. Faptul că inscripția noastră e ruptă ne împiedică să aflăm și alte amănunte în legătură cu desfășurarea acestor sărbători. Deocamdată nu știm, de pildă, nici cîte zile durau și nici în ce lună se țineau. În alte părți, Argos, Tanagra, aceste festivități aveau loc în luna Hermaios (Hermaion) și pro-

γυμνασιάρχος ἑλαίου θέσει, cf. Daremberg-Saglio, II₂, p. 1682), iar cei care frecventau gimnaziul se numesc ἀλειφόμενοι (J. Oehler, *op. cit.*, VII, col. 1975, 1983 și 2018).

¹ G. Glotz (Daremberg-Saglio, II₂, p. 1678) a vrut să facă această deosebire, dar alți erudiți (Oehler, *op. cit.*, VII, col. 1976) au arătat că cele două noțiuni sînt inseparabile; cf. și H. I. Marrou, *op. cit.*, p. 163.

² La Kios, în Bitinia, un gymnasiarch era în același timp și preot al zeului Heracles (G. Radet, „Bull. Corr. Hell’”, XV, 1891, p. 484), iar la Lapethos (Cipru) întilnim : γυμνασιάρχος καὶ ἱερεὺς τῶν ἐν γυμνασίῳ θεῶν, Le Bas-Waddington, *Voyage archéologique en Grèce et en Asie Mineure*, t. III, 1870, nr. 2773 (din epoca romană).

³ V. Pärvan, *op. cit.*, p. 12–13 și 17–18.

⁴ „AEM”, XVII (1894), p. 210, nr. 102 = *I.G.R.*, I, 664 : . . . τὸν ἀσύγκριτον ἀρχιερέα καὶ [εἰ]ρέα θεῶν] δώδεκα καὶ γυμνασιάρχην καὶ νῶν ἀγῶνων.

⁵ G. Glotz, *Histoire grecque*, II₂, p. 594 și H. I. Marrou, *op. cit.*, p. 164.

⁶ Pentru distribuție de băutură (vin, băuturi dulci) și banchete, γλυκίζειν, v. Ad. Wilhelm, „Jahreshefte des österr. arch. Inst.”, X, 1907, p. 26–27; *I.G.*, VII, 2712, r. 14 : ἐν τε ταῖς γενομέναις θεωρίαις τοῦ θυμεικοῦ πάντας τοὺς θεωμένους καὶ τοὺς συνελθόντας ἀπὸ τῶν πόλεων ἐγλύκισεν ἐν τῷ θεάτρῳ πέμματα τε ἐποίησεν μεγάλα; r. 66 : ταυροθυτήσας τε τοῖς καὶ Σεβαστείς κρεαδοσίας καὶ ἄριστα καὶ γλυκισμοὺς καὶ δειπνα οὐ διέλιπεν ποτιῶν . . . ; v. și L. Robert, *Études anatoliennes*, Paris, 1937, p. 38.

⁷ Pentru νομή ca distribuție în general, cf. *Syll.*³, 890, r. 10, 905, r. 35, 1063, r. 15.

babil că așa era și la Histria¹. Din decret mai aflăm că în una din zilele de sărbătoare, poate chiar cu prilejul banchetului, ἐπὶ τοῦ γλυκισμοῦ, avea loc și încoronarea și lauda gymnasiarchului care se repeta în fiecare an, κατ' ἐνιαυτόν, chiar și atunci când el nu mai era în funcție. La Odessos gymnasiarchii viitori au, în această privință, datoria de a duce la îndeplinire hotărârile colegiilor de efebi și neoi².

În urma acestor lucruri, ne dăm seama câte cheltuieli avea să facă gymnasiarchul și de ce avere trebuia să dispună. Tot în sarcina lui intrau și alegerea și întreținerea profesorilor gimnaziului, care se îngrijeau de educația propriu-zisă a efebilor, căci gymnasiarchul era numai un fel de director al gimnaziului și nu se ocupa direct de instruirea tinerilor. De aceea, în aceste funcții se alegeau nu numai oamenii cei mai „onorabili”, dar și cei mai bogați și mai generoși. Această ultimă considerație trecea înaintea tuturor, și de aceea vedem gymnasiarchia îndeplinită mulți ani de-a rândul, uneori chiar pe viață, διὰ βίου, când în mod obișnuit ea era doar anuală³.

Alături de efebi, în decretul pentru fiul lui Theognetos mai apare și colegiul *bărbaților tineri*, οἱ νέοι, un fel de club care stringea pe toți acei care terminaseră stagiul efebiei (după vârsta de 20 de ani), dar mai continuau și după aceasta viața sportivă și culturală din jurul gimnaziului. Organizați ca și efebii, după modelul unei republici în miniatură, cu o adunare, sfat și magistrați proprii, ei dau decrete, așa cum vedem și la Histria, și au un rol în viața publică⁴. Instituția lor e atestată mai ales în orașele din Asia Mică și adeseori aveau un gimnaziu și conducere proprie ca la Pergam, spre exemplu⁵. În numeroase cazuri, însă, ei se foloseau de același gimnaziu cu al efebilor, situație întâlnită și la Histria. La Callatis, după cum presupune V. Pârvan, instruirea lor se făcea în același gimnaziu cu al membrilor gerusiei, al efebilor și al copiilor, καὶ δεῦς, iar rolul lui Apollonios pare să fi fost tocmai acela de a fi împărțit sălile gimnaziului pentru diferitele vârste⁶. Prezența neoi-ilor alături de efebi ne e atestată mai ales cu ocazia concursurilor, unde ei apar împreună pe listele de premiați. Se pare că la jocurile gimnice de la sărbătorile Hermaia luau și ei parte cu probe speciale. Din păcate nu cunoaștem în ce constau aceste concursuri la Histria. Se pare că majoritatea probelor o formau și aici întrecerile sportive ca și în restul lumii grecești (o probă o avem în menționarea lui

¹ Cf. Daremberg-Saglio, III, p. 134—135 și Bischoff în *P.-W. RE*, VIII, col. 710. Sărbătorile Hermaia ar putea indica în chip indirect o lună nouă în calendarul histrian. Ea s-ar numi Hermaion, denumire întâlnită mai ales în cetățile ioniene, spre deosebire de Hermaios menționată în calendarele eolice-doriene (v. Bischoff, *op. cit.*). Probe despre cinstirea lui Hermes în cetatea noastră mai există: V. Pârvan, în „Dacia”, II, 1925, p. 209, nr. 11 publică o inscripție din sec. II î.e.n., care ne atestă onorarea lui Hermes Agoraios; cf. și B. Pich, *Die ant. Münzen Nordgriech.*, I, 167.

² E. Kalinka, *op. cit.*, nr. 92: τὴν δ' ἐπιμέλειαν ποιῆσαι τῆς [ἐ]ναγορεύ[σ]εως τοῦ στεφάνου, [τ]οὺς καθ' ἕκαστον ἐ[ν]ταυτ[ὸ]ν γεινομέ[ν]ους [γ]ιμνα[σ]ι[α]ρχ[ο]υς.

³ H. I. Marrou, *op. cit.*, p. 163.

⁴ Atât efebii cât și neoi-i erau folosiți în corurile de bărbați, la diversele manifestări culturale și adesea luau parte la agone.

⁵ Asupra neoi-ilor, v. F. Poland, *P.-W. RE.*, XVI, s. v. *Neoi*, col. 2401—2409; C. A. Forbes, *Neoi, a Contribution to the Study of Greek Association*, Philological Monographs published by the American Philological Associations, Middleton, 1933 (nu ne-am putut-o procura); A. H. M. Jones, *op. cit.*, p. 225.

⁶ V. Pârvan, *Gerusia din Callatis*, p. 17.

ἀλειψας). Nul lipseau totuși nici cele cu caracter intelectual, muzical, literar, poetic. La Teos, Hermaia erau sărbătorile colegiului de neoi. Muzele și Heracles erau asociate cu Hermes, iar întrecerile constau din probe gimnice și muzicale¹. În orice caz, tot mai multe sînt inscripțiile care arată că în epoca elenistică și romană efebii au urmat cursurile profesorilor de filozofie, retorică etc.², iar rezultatul acestei instrucții se vedea cu ocazia concursurilor. Educația fizică nu era suficientă pentru o completă inițiere în obiceiurile rafinate ale mediului aristocrat căruia îi aparțineau și de aceea vedem că sportul e dublat de o pregătire intelectuală ce avea tocmai acest scop. Lecții și conferințe, după cum ne arată știrile antice, se țineau în gimnaziu, într-o sală amenajată special (*ephebaeum*, după indicațiile lui Vitruvius), care din această pricină a primit și denumirea de ἀκροατήριον = sală de conferințe, „auditorium”³. Aceste preocupări făceau parte integrantă din programul efebilor și, așa cum reiese dintr-o serie de decrete ale Sfatului și poporului atenian dintre anii 122—121 și 39—38 î.e.n., ele erau urmate cu asiduitate de către efebi⁴. Același lucru se constată și în alte centre în afară de Atena, ca de exemplu Sestus⁵, Pergam⁶, Perge⁷ etc. Lecțiile pe care le urmau efebii erau de două feluri: unele, prelegeri ordinare ținute după un program regulat și de către profesorii gimnaziului, se numeau σχολαί, iar celelalte, conferințe cu caracter auxiliar și extraordinar, aveau scopul de a completa cunoștințele și erau predate mai ales de străini. Ele se numeau „ἀκροάσεις”⁸. Este cunoscut în epoca elenistică obiceiul ca intelectuali de diferite categorii, retori, filozofi, medici etc., să meargă din oraș în oraș și să-și facă cunoscută știința lor⁹. Acestora li se cerea de către sfatul poporului vreunei cetăți să țină și în gimnaziul local conferințe, pentru cultura efebilor și a altor amatori¹⁰, în urma cărora ei se alegeau cu cite un decret de cinstire din partea poporului sau chiar cu bani din partea efebilor înșiși¹¹.

¹ Hermaia, în Daremberg-Saglio, III, p. 135.

² Syll.³, 714, r. 8—10: ἐμιμονεύσας ἐν τῷ γυμνασίῳ δι' ἐνιαυτοῦ, καὶ παρέσχεον ἐκ τοῦ ἰδίου ρήτορά τε καὶ ὀπλομάχων, οἵτινες ἐσχολάζον ἐν τῷ γυμνασίῳ τοῖς τε παισὶν καὶ ἐφήβοις καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς βουλομένοις; v. și Syll.³, 717, r. 35: ἐφηβοὶ παρετύγγανον ταῖς [ἀκροάσει] σιν ἀπάσαις εὐτάκτως.

³ Pentru *auditorium* v. L. Robert, *Études anatoliennes*, p. 74 și urm.; *I.G.R.*, IV, 1703 (sec. I î.e.n.).

⁴ *I. G.*, vol. II și III ed. minor, pars prima, 1028, 85; 1029, 21—22; 1030, 31; cf. 1039, 1042 b, 19—20; c. 7—8; 1043, 20; 43. Cf. H. I. Marrou, *op. cit.*, p. 258.

⁵ *O.G.I.*, 339, r. 74 și urm.

⁶ „*Athen. Mitt.*”, 1907, p. 279, r. 9; 1908, p. 380, r. 14, p. 376, r. 11—15; 1910, p. 404, r. 8.

⁷ *S.E.G.*, VI, 725.

⁸ Despre σχολαί și ἀκροάσεις, cf. J. Oehler, *op. cit.*, VII, col. 2014 și 2022; de asemenea H. I. Marrou, *op. cit.*, p. 257—258, 526, n. 1 și 527, n. 5.

⁹ Cf. studiul Margheritei Guarducci, *Poeti vaganti e conferenzieri dell'età ellenistica*, „*Mem. Acc. Lincei*”, Ser. 6, II (1926—1929), p. 629 și urm.; L. Robert, „*Rev. Arch.*”, XXIV (1926), p. 173 și urm.; idem, *Études épigraphiques et philologiques*, Paris; 1938, p. 7 și urm.; cf. și M. Rostovtzeff, *op. cit.*, p. 1088 și 1596, n. 41.

¹⁰ Din inscripția Syll.³, 714, r. 8—10 (Eretria) vedem că cei care ascultau prelegerile și conferințele în gimnaziu nu erau numai efebii, ci și alți amatori; retorii țineau conferințe: τοῖς ἐφήβοις καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς βουλομένοις.

¹¹ O inscripție din Pergam („*Athen. Mitt.*”, 1908, p. 380, r. 15—16) ne arată că oî véoi plăteau „docenților” străini o sumă de bani (εἰσφορά) pentru conferințele lor; cf. J. Oehler, *op. cit.*, VII, col. 2017—2018.

O situație asemănătoare avem și la Histria, dovedită de decretul pentru Diocles, fiul lui Artemidoros, medic din Cyzic, care vine în sec. II în orașul nostru pontic și ține niște conferințe, ἀκροάσεις, desigur în gimnaziu, și pentru cultura efebilor¹. Conferințele trebuie să fi avut un caracter medical și vor fi contribuit la înmulțirea cunoștințelor de gimnastică igienică, unul din aspectele pe care le capătă educația fizică în epoca elenistică și romană. După cât se spune în inscripție, sosirea lui aici a fost determinată de invitația poporului histrian; nu a fost o inițiativă particulară. Nu știm motivele care i-au îndemnat pe histrieni să facă această invitație; se pare că, așa cum se întâmplă în lumea elenistică, asemenea „invitații” erau determinate de o situație grea în care se afla orașul respectiv, epidemii, războaie, sau de sărbători și târguri, când populația, trăind în condiții insalubre, avea nevoie de mai multă îngrijire medicală. Medicul sau medicii orașului respectiv nu puteau face față acestor situații și de aceea cereau ajutor dinafară. În atare împrejurări se invitau medici celebri, mai ales din Cos², unde școala lui Hippocrates lăsase tradiții glorioase, dar și din alte părți, cum vedem, în cazul nostru, din Cyzic. Cu acest prilej, Diocles ține probabil și conferințele amintite și îngrijește de sănătatea publică, ἐδημοσίευσε, după cum ni se spune în inscripție.

Ținând seama de aceste fapte, avem motive să credem că, de vreme ce s-au ținut conferințe cu caracter medical, trebuie să fi existat și altele cu caracter literar, filozofic sau retoric, fiindcă aceste discipline formau baza învățămîntului în epoca elenistică. Cu toate acestea însă, cultura efebilor nu atingea un nivel prea ridicat. Dacă se ține seama de atmosfera de frivolitate care pătrunsese în efebă elenistică și de durata de un an la cât se redusese în general stagiul, putem conchide că din programul așa de încărcat — literatură, retorică, filozofie, științe matematice etc. — efebii nu puteau să dobîndească decît noțiuni prea generale, o cultură superficială³. În plus se pare că sportul ocupa cea mai mare parte din timpul lor. La toate competițiile, probele sportive sînt menționate pe primul plan. Cele intelectuale sînt mult mai rare și de cele mai multe ori de ordin moral⁴, nu propriu-zi intelectual. De aceea, cei care voiau să se specializeze și să-și facă o cultură solidă, continuau să frecventeze gimnaziul și după absolvirea lui, pentru ca, sub îndrumarea profesorilor și cu ajutorul bibliotecii care se găsea acolo, să-și dobîndească o instrucție temeinică. Mai adesea, însă, ei nu se mulțumeau cu posibilitățile de studiu locale și atunci mergeau mai departe în alte centre mai renumite, în metropolele sudice.

Așa procedează și tinărul histrian Meidias, care merge la Cyzic, pentru a-și completa pregătirea prin „cunoștințe temeinice”, εὐξυνέτους δαημοσύνας. Dacă acest Meidias era efeb ori neos, nu putem spune cu siguranță.

¹ Alte exemple de medici care țin conferințe în gimnaziu sînt la Elatea (S.E.G., III, 416), Perge (Ad. Wilhelm, în „Sitzungsber. d. Akad. d. Wiss. in Wien, Phil.-Hist. Kl.”, t. 179 (1916), fasc. 6, p. 54, r. 5—9); aici, în r. 7—8, avem dovada clară că conferințele se țineau în gimnaziu: διὰ τε τῶν ἐν τῷ γυμνασίῳ ἀκροάσεων πολλά χρ[η]σ[ι]μὰ διατίθεται; Seleucia (Ad. Wilhelm, *ibidem*, p. 55, r. 34—35); v. bibliografie bogată la M. Rostovtzeff, *op. cit.*, vol. III, 1597, n. 45.

² M. Rostovtzeff, *op. cit.*, vol. II, p. 1088.

³ Așa susține H. I. Marrou, *op. cit.*, p. 261.

⁴ Inscripții sînt multe în acest sens, v. J. Oehler, *op. cit.*, VII, col. 2014; cităm doar situația de la Sestus, O.G.I., 339, r. 83, unde alături de concursurile atletice apar probe de „bună purtare”, „dragoste de muncă”, „vigoare”, εὐταξία, φιλοπονία, εὐεξία.

Din datele pe care le avem în inscripție nu aflăm decît că era tînar necăsătorit, ἤθερος, dar fără să-i știm vîrsta exactă. S-ar putea ca el să fi fost efeb — efebii erau în genere necăsătoriți — fiindcă asemenea cazuri se mai întîlnesc în lumea greacă, cînd tinerii cu posibilități materiale merg în altă parte să-și facă stagiul efebiei. În această privință ne este cunoscută situația de la Atena, unde, începînd cu anul 119—118 î.e.n., găsim pe listele de efebi și sirieni, italioti (fiii negustorilor instalați în insula Delos), milesieni sau chiar tineri veniți din Pontul Euxin¹. Acest lucru nu exclude însă posibilitatea ca Meidias să fi fost și *neos*, fiindcă vîrsta de la 20 de ani înainte era, pentru cei doritori de studiu, cea mai prielnică pentru specializare și adeseori era consacrată acestui scop.

Cît de serioasă va fi fost cultura dobîndită de acest tînar, iarăși nu o putem preciza din datele puține pe care le avem din epitaful lui. În general, în epoca elenistică pe monumentele funerare se cam exagerau preocupările intelectuale ale defuncțiilor. Potrivit unei concepții, larg răspîndite în acea vreme, după care practica științelor și a artelor avea darul de a purifica sufletul omenesc de pasiunile terestre și de a-l îndepărta de legătura cu materia, apropiindu-l de Muze, mai toți muritorii voiau, prin menționarea acestor preocupări, să-și asigure un loc în sălașurile senine ale protectoarelor culturii². Așa cum ne este descrisă³ viața pe care o duceau „eroii” ce se învredniciseră de această stare, într-o primăvară veșnică cu livezi pline de flori și ape curgătoare, asistînd la discuții filozofice, poetice și avînd parte de teatru, coruri și dansuri, a făcut ca ea să fie rivnită de toți muritorii. Aceasta era fericirea cea mai mare pe care putea să și-o asigure omul elenistic după moarte și de aceea își afișau ostentativ preocupările culturale. S-ar putea deci ca și în cazul lui Meidias să avem de-a face cu un astfel de fenomen, dar nu e exclusă nici cealaltă posibilitate, anume ca dorul după „cunoștințe temeinice” al acestui tînar să fi fost real. În orice caz el rămîne un exemplu caracteristic pentru ceea ce a însemnat educația tîneretului la Histria.

Din epoca romană, așa cum am văzut, există numai două inscripții privitoare la problema educației: una pomeneste de existența gimnaziului refăcut în sec. III e.n., iar cealaltă menționează pe profesorii și medicii care beneficiază de binefacerile preotesei Aba (sec. II e.n.).

¹ M. Rostovtzeff, *op. cit.*, vol. III, p. 1505; cf. H. I. Marrou, *op. cit.*, p. 154—155. Din Pontul Sîng, în afară de Meidias, care merge să studieze „în străinătate”, mai constatăm un tînar efeb din Odessos, care merge să învețe la Atena (*I.G.*, vol. II și III, ed. minor, pars prima, 1031 (II 483), r. 17). Drumul lui Meidias la Cyzic și nu în altă parte din sudul lumii grecești, s-ar putea datora apropierii, cît și legăturilor economice și culturale dintre cele două centre. Pentru relațiile economice ale cetăților de pe țărmul Pontului Euxin și implicit ale Histriei cu Cyzicul, v. inscripția de la Olbia publicată de B. Latyschev, *I.O.S.P.E.*, 1², nr. 44, unde printre cele 18 cetăți care făceau comerț pe Marea Neagră și cinstesc pe Theocles, fiul lui Satyros (cf. și V. Părvan, *Histria*, VII, p. 26 și urm.), apar menționate și Histria și Cyzicul. Asupra dezvoltării Cyzicului în epoca elenistică, v. M. Rostovtzeff, *op. cit.*, I, p. 587—588, cu bibliografia respectivă.

² Asupra acestei probleme. cf. P. Boyancé, *Le culte des Muses chez les Philosophes grecs*, Paris, 1937; F. Cumont, *Recherches sur le symbolisme funéraire des Romains*, Paris, 1942; H. I. Marrou, *Μουσικός Ἄνθρωπος*, *Étude sur les scènes de la vie intellectuelle figurant sur les monuments funéraires romains*, Grenoble, 1938 (cu observațiile lui A. I. Festugière, „Rev. des Et. Grecques”, LII (1939), p. 241—243; idem, *Le symbolisme funéraire des Romains*, „Journal des Savants”, 1944, p. 22—37, 77—86; idem, *Histoire de l'éducation dans l'ant.*, p. 146; v. și D. M. Pippidi, în *Histria, Monografie arheologică*, I, p. 484—485.

³ În *Axiohus*, 371 ca, operă a unui retor necunoscut din sec. I, î.e.n., atribuită lui Platon

Problema care se pune acum este de a stabili ce fel de profesori erau aceștia și care era situația lor juridico-economică în statul histrian.

În privința specialității lor avem toate motivele să credem că majoritatea o formau cei pentru pregătirea intelectuală, fiindcă se știe că, începînd din epoca elenistică și continuînd în cea romană, profesorii pentru pregătirea militară erau în număr redus. Sportul însuși, care rămîne în cadrul învățămîntului din acea vreme, nu mai face progrese față de ce fusese mai înainte, în epoca clasică. El suferă acum din ce în ce mai mult concurența pregătirii intelectuale, iar pe de altă parte pe aceea a atletismului profesional, care supunea pe viitorul concurent de mic copil la un program special. În școală, educația fizică urmărește mai mult menținerea frumuseții corpului și dezvoltarea unei gimnasticii igienice, decît formarea atleților pentru jocurile olimpice sau a soldaților-cetățeni. Așa se face că, de unde pînă aici în inscripțiile efebice locul prim îl dețineau instructorii pentru pregătirea militară, ei apar acum din ce în ce mai rar sau dispar cu totul¹. Această situație pare posibilă și la Histria.

Dacă ne gîndim pe de altă parte să fixăm poziția profesorilor în cadrul societății histriene, vedem că nici aici nu avem date prea sigure. Se pare totuși că, așa cum apar ei în inscripție, sînt constituiți în colegii profesionale, ca și medicii și alții din asociațiile pomenite aici. Activitatea lor era publică, fiindcă profesori în cadrul învățămîntului de stat se întîlnesc încă din epoca elenistică la Teos², Milet³ etc. De atunci interesul tot mai mare arătat învățămîntului a făcut ca aproape toate cetățile mai importante să aibă școli publice întreținute și supravegiate de stat (în special școli secundare și superioare). Acest lucru s-a continuat și în epoca romană. Pliniu ne spune⁴ că există multe orașe care au școli publice : „*multis in locis . . . in quibus praeceptores publice conducuntur*”. Nu se cunoaște însă modul cum erau susținuți acești profesori : dintr-un buget public sau din fundații particulare ? Pentru sec. III—II î.e.n. avem date prețioase în această privință de la Milet și Teos, unde anumiți evergeți fac mari danii pentru întreținerea corpului profesional, care aveau să dea educație publică tuturor copiilor liberi⁵. De exemplu la Teos, către sfîrșitul sec. III î.e.n., Polythrus dă cetății sale suma de 34 000 drahme, din a căror dobîndă anuală, o parte, 3960 drahme, se va plăti profesorilor ca salariu⁶, iar la Milet⁷, către 200—199 î.e.n., Eudemos lasă orașului suma de 60 000 drahme, care, depusă la banca statului cu un procent de 10%, aducea un profit de 6000 drahme, din care 3360 drahme asigurau salariul corpului profesoral.

Probabil că în epoca romană așa era și la Histria, sau mai degrabă sistemul era dublu : salariul putea fi plătit din fonduri publice atunci

¹ La Atena, de exemplu, începînd din anul 39—38, constatăm dispariția profesorului de lance, ἀκοντιστής și pe a celui de arc, τοξότης, iar cel de catapultă nu mai e menționat la sfîrșitul sec. I. Hippiomahul rămîne singur, dar și el, numit pînă aici în rîndul al treilea, cedează de acum în inscripții locul fie hegemonului fie paidotribului sau chiar secretarului. Cf. A. Dumont, *op. cit.*, I, p. 193 și H. I. Marrou, *op. cit.*, p. 499, n. 8.

² *Syll.*³, 578.

³ *Ibidem*, 577.

⁴ *Epist.*, IV, 13, 6 ; cf. H. I. Marrou, *op. cit.*, p. 405.

⁵ La Milet, Eudemos lasă bani : εἰς παιδείαν τῶν ἐλευθέρων παιδῶν (*Syll.*³, 577).

⁶ V. mai sus, nota 2 de pe această pagină.

⁷ V. nota 3 de pe această pagină.

cind ele existau, și cînd nu, se făcea apel la binefăcători, printre care se numără și Aba.

Despre drepturile profesorilor și despre numărul lor nu avem amănunte în cetatea dobrogeană. Se știe numai că, în vremea de cînd datează inscripția noastră, potrivit unor legi date de Vespasian, Hadrian, Antoninus Pius și Commodus¹, profesorii erau scutiți de anumite sarcini municipale, *munera*, bucurîndu-se de imunitate fiscală. Dar ajungîndu-se la situația că mulți căutau prin asumarea titlului de profesor să se sustragă de la obligațiile municipale, Antoninus Pius² s-a văzut nevoit (printr-o dispoziție adresată orașelor din Asia Mică, extinsă apoi asupra întregului imperiu) să limiteze numărul profesorilor și al medicilor care se bucurau de aceste drepturi, și anume după importanța orașelor. El a fixat un număr necesar pentru fiecare, potrivit cu mărimea sa, număr care putea fi micșorat de organizația municipală proprie, după voie. Așa, de exemplu, el a împărțit orașele în trei categorii: 1) orașe capitale de provincii, 2) orașe mai mari, în care funcționau curți de judecată (*conventus*) și 3) cetăți obișnuite. Pentru fiecare a fixat respectiv cîte zece, șapte sau cinci medici și cinci, patru sau trei retori și tot atîția gramatici. Nu știm însă care din aceste cazuri se aplica și Histriei.

Trecînd la medicii pomeniți alături de profesori și despre ale căror drepturi și număr am arătat că erau asemănătoare cu ale profesorilor, putem spune că și ei erau organizați după aceleași criterii ca și profesorii. Unii erau medici publici, *δημόσιοι ἰατροί*, care în jurul unui *ἰατρῆσθον* îngrijeau de sănătatea publică³, iar alții își exercitau meseria în mod privat. În studiul de față ne interesează activitatea lor educativă și anume legătura lor cu gimnaziul. Se știe că din corpul didactic pe care îl angaja gymnasiarchul, nu lipsea niciodată un medic. Gimnastica igienică pe care o practicau tinerii, cît și accidentele care se puteau întîmpla la exercițiile fizice, reclamau totdeauna prezența unui medic⁴. De aceea credem că printre medicii care ne sînt pomeniți în bloc în decretul Abei, unii aveau o legătură directă și cu gimnaziul. Cea mai mare parte însă o formau medicii publici.

Problema ar mai putea fi privită și din alt punct de vedere. Se știe că din toate ocupațiile tehnice, în antichitate medicina avea un sistem didactic mai bine dezvoltat și organizat. Cu o literatură de specialitate bazată în primul rînd pe scrierile atribuite lui Hippocrates, iar în epoca romană pe opera lui Galenus și a lui Soranus, ea permitea o formare sistematică a tinerilor care voiau să se dedice acestei discipline. Cum nu existau nici pentru ea așezăminte speciale de învățămînt, în sensul modern al cuvîntului (universități cu predare publică), instruirea tinerelor generații se făcea printr-un contact strîns între medici și elevi, pe cont propriu. Elevii însoțeau pe acești medici-profesori în toate împrejurările în care puteau

¹ *Digeste*, L, 4, 18, 30 și XXVII, 1, 6, 8—10.

² *Ibidem*, XXVII, 1, 6, 2; cf. și A. H. M. Jones, *op. cit.*, p. 189, 197, 225; și H. I. Marrou, *op. cit.*, p. 401.

³ Asupra medicilor publici, v. S. Reinach, în *Daremberg-Saglio*, III, s. v. *Medicus*, p. 1671, 1685, 1693; A. H. M. Jones, *op. cit.*, p. 219 și M. Rostovtzeff, *op. cit.*, II, p. 1088, care dau o bibliografie bogată. În Pontul Stîng un colegiu de medici și profesori publici apare atestat la Dionysopolis în epoca romană, sec. III e.n.; cf. M. Mircev, „Bull. Soc. Arch. de Varna”, t. VIII (1951), p. 36, nr. 79.

⁴ S. Reinach, *op. cit.*, p. 1678; A. H. M. Jones, *op. cit.*, p. 221, cu bibliografia respectivă

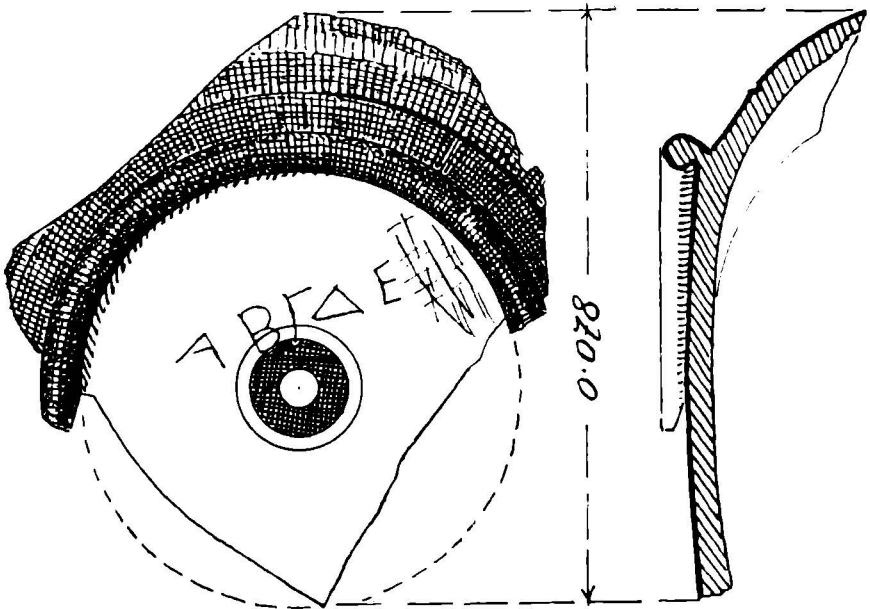

Fig. 3. — Inscripție de caracter școlar pe fundul unui vas din sec. V î.e.n.
 (Literale au fost umplute cu gips pentru a fi mai evidente în fotografie).

învăța, adică în vizite la bolnavi etc. Dacă și la Histria vor fi fost astfel de profesori-medici, apoi unii dintre ei s-ar putea ascunde în mențiunea care se face în decretul Abei. În orașele mari, cu tradiție înaintată medicală, asemenea educatori existau, de exemplu la Alexandria, Cos, Pergam etc. În epoca imperială ne este cunoscută situația de la Efes¹, unde medicii, ca profesori și membri ai Muzeului (Μουσείον), formau o asociație συνέδριον, și organizau anual, sub conducerea gymnasiarhului lor, concursuri de specialitate (probe chirurgicale etc.).

Și fără indicații mai precise, însă, care nu reies din documentul nostru, ne dăm totuși seama, din cele spuse, că știrile despre educația în cetatea Histria s-au înmulțit simțitor. Ele privesc mai ales pe aceea a efebilor și a neoi-lor, fiindcă chiar simpla indicație a gimnaziului ne duce cu gândul în primul rând tot la ei. Datorită originii ei de instituție civică, efebia avea la dispoziție un local public, gimnaziul². Aceasta nu exclude însă și existența în același loc a celorlalte categorii de învățământ: secundar și primar, căci adeseori gimnaziul era folosit de toate colegiile, după vîrstă. La Callatis, cum presupune V. Pârvan³, gimnaziul ar fi aparținut deopotrivă copiilor, efebilor și neoi-lor ca și gerusiaștilor, iar în alte părți fiecare din aceste categorii aveau gimnazii proprii⁴. În general, însă, copiii de școală primară, παῖδες, se exercitau în palestre și școli particulare și rareori învățământul de stat i-a cuprins și pe ei (spre exemplu, Milet, Teos)⁵. Statul se ocupă mai ales de învățământul secundar și de efebi. O indicație în acest sens o avem în epoca romană și în decretule împăraților Hadrian și Antoninus Pius, care în rîndul profesorilor publici scutiți de *munera* nu includ pe educatorii copiilor, ci numai pe cei pentru cursul secundar și pentru cursul superior. Pe profesorii din decretul Abei îi considerăm deci pentru ambele categorii.

Date despre educația copiilor la Histria nu avem decît foarte puține. Afară de cele cîteva tocure de os (*stili*), aflate în Muzeul Cetății Histria și care trebuie să fi aparținut mai mult lor decît oamenilor maturi, pentru a scrie cu ele pe tăblițe de ceară, nu mai putem menționa decît un fragment de vas (cu firnis negru, probabil din sec. V î.e.n.) pe care se găsește o inscripție ce reprezintă de fapt un exercițiu școlar (fig. 3). Inscripția constă din înșiruirea primelor cinci litere ale alfabetului, pe care un elev, în zelul său de a învăța să scrie, le-a zgîriat pe fundul aceluia vas. După scrierea celei de-a cincea litere, E, el s-a încurcat și a șters. S-ar părea că a vrut să facă pe H sau Z, dar n-a mai reușit⁶.

¹ J. Keil, în „Jahreshefte d. österr. arch. Inst.“, 1905, p. 128 și urm.; cf. și H. I. Marrou, *op. cit.*, p. 226; A. H. M. Jones, *op. cit.*, p. 219, unde spune că la Perga unul dintre medicii publici ține conferințe în gimnaziu, și trimite apoi pentru aceasta la *Monumenti antichi pubblicati per cura della Reale Accad. dei Lincei*, XXIII, p. 60, nr. 48.

² H. I. Marrou, *op. cit.*, p. 151–152.

³ V. Pârvan, *Gerusia din Callatis*, p. 17.

⁴ La Pergam, *I.G.R.*, IV, 446, 454 (se pomenesc 5 gimnazii) și Thyateira, *I.G.R.*, IV, 1217, 1246, 1264, 1266–9.

⁵ Cu toate că în epoca elenistică învățământul de stat a luat o mai mare amploare, acesta nu a cuprins și pe copiii de școală primară, de 7–14 ani, decît rareori (v. Milet, Teos). Ei se exercitau în palestre și școli particulare, a căror prezență ne este indicată prin denumirea proprietății lor: de exemplu, a lui Herondas, Timeas, Staseas etc.; cf. H. I. Marrou, *op. cit.*, p. 160, 162.

⁶ Fragmentul a fost publicat de V. Pârvan în *Histria*, VII, p. 30, fig. A, b, într-un desen incomplet, fiindcă acesta nu redă și ștersătura ultimei litere de care am vorbit și care constituie o probă evidentă că acest ciob nu a fost decît în minile unui elev. O datare a inscripției

Cu aceste puține indicații despre educația copiilor ajungem la capătul considerațiilor noastre, sperînd ca săpăturile viitoare să aducă mai multă lumină și asupra acestei probleme. De asemenea nădăjdим ca ele să scoată la iveală și gimnaziul histrian despre care avem indicații că era destul de monumental, împodobit cu statui de bronz (avem două inscripții în acest sens), cu sală de conferințe, auditorium, sau poate chiar cu picturi, ca la Callatis¹. Histria, așa dar, prin datele pe care le avem, stă alături de celelalte cetăți de pe țărmul de vest al Mării Negre, unde știrile despre educație și efebie sînt destul de numeroase²; și ea s-a integrat în acea unitate culturală greacă de care am vorbit la început.

О ВОСПИТАНИИ МОЛОДЕЖИ В ИСТРИИ В СВЯЗИ С ТРЕМЯ НЕИЗДАННЫМИ НАДПИСЯМИ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Недавние раскопки в Истрии обнаружили еще три надписи, касающиеся вопроса воспитания. В связи с изданием этих документов, автор занимается собиранием относящихся к этому вопросу надписей, опубликованных В. Пырваном (Дакия II, 1925, 208, Истрия IV, 688, № 55 и Истрия VII, 26, № 17), и пробуя их толковать, указывает, что данные уже опубликованных документов, сведенные, главным образом, к простому упоминанию о гимназии, значительно пополнены данными неопубликованных надписей — почетным декретом первой половины II в. до н. э., данным в честь врача из Чизика, упоминающим о лекции, ἀχροάσεις, прочитанной им, весьма возможно, в истрийской гимназии, а также документом второй половины того же века, относящимся к некоему гимназиарху, сыну Феогнетоса, упоминающим об эфебии и коллегии νεοί. При изучении этого документа выясняются некоторые подробности организации института эфебии в Истрии, как относящиеся к празднествам в честь Гермеса, так и другие и способы воспитания. Воспитание эфебов, согласно общим правилам греческого воспитания того времени, не ограничивалось только физической подготовкой, но включало и интеллектуальную подготовку. Доказательства этому можно найти в Истрии, именно в вышеуказанном декрете, данном в честь врача

de pe vas după forma literelor nu se poate face decât cu aproximație, fiindcă nu trebuie să pretindem că un copil ar reda fidel caracterele literelor dintr-o anumită perioadă. Totuși ea pare a fi de la sfîrșitul sec. III sau începutul sec. II î.e.n. Ca bibliografie pentru astfel de cazuri, putem trimite la E. H. Minns, *Scythians and Greeks*, Cambridge, 1913, p. 361.

¹ ἐκδόνων γραπτῶν, cf. V. Pârvan, *op. cit.*, p. 12—13.

² Dăm aici o listă a documentelor care menționează acest lucru, fără a pretinde că e completă: *Tomis și împrejurări*: „AEM”, VI (1882), p. 24, nr. 47, 48; VIII (1884), p. 12, nr. 26; XV (1892), p. 95, nr. 14; XIX (1896), p. 222, nr. 89, p. 90; *Callatis*: „AEM”, XIX (1896), p. 106, nr. 60; E. Kalinka, *op. cit.*, nr. 94: πρόβουλοι, funcționari din administrația gimnaziului care aveau în grijă rînduirea unui decret al poporului în gimnaziu (cf. J. Oehler, *op. cit.*, VII, col. 2025); V. Pârvan, *op. cit.*, passim; *Dionysopolis*: „AEM”, XVII (1894), p. 210, nr. 102 = *I.G.R.*, I, 664; M. Mircev în *Сборник Гавриил Кацаров*, partea II-a („Известия на археологически Институт”, XIX), 1955, p. 225—232; *Odessos*: E. Kalinka, *op. cit.*, nr. 92, 114 = *I.G.R.* I, 1439, addenda 115; *I.G.*, vol II și III, ed. minor., pars prima, 1031 (II, 483) 217; „Bull. arch. de Varna”, t. VIII (1951), p. 6, nr. 13; p. 11, nr. 23; p. 32, nr. 70; p. 37, nr. 81.

из Чизика, который, упоминая о ἀχροάσεις медицинского характера, указывает, что существовали и другие риторического, поэтического и философского характера, представляющие основу обучения эллинистической эпохи.

Кроме того, эпитафия молодому Мейдиасу, скончавшемуся в Чизике (Истрия, VII; 26, № 77), указывает на то что он прибыл туда для усвоения „основательных знаний“ — εὐξυνέτους δαημοσύνας, что означает то же самое.

Данные о существовании в римскую эпоху в III в. гимназии в Истрии (Истрия, IV, 688, № 55) пополняются и декретом II в. относительно воспитания, в котором говорится о коллегии преподавателей и врачей, находившихся, по видимому, на службе народного образования.

Автор добавляет, что материала в связи с воспитанием детей — παιδες — очень мало и что в Музее Истрийской крепости существует лишь несколько костяных ручек (stili) и один фрагмент сосуда с начертанием алфавитных букв (рис. 3).

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Истрийский декрет в честь врача из Чизика (II в. до н. э.).

Рис. 2. — Декрет в честь сына Феогнетоса (II в. до н. э.).

Рис. 3. — Надпись школьного характера на дне сосуда, V в. до н. э. (для отчетливости снимка буквы были заполнены гипсом).

CONSIDÉRATIONS SUR L'ÉDUCATION DE LA JEUNESSE À HISTRIA, À L'OCCASION DE LA DÉCOUVERTE DE TROIS INSCRIPTIONS

(RÉSUMÉ)

Les récentes fouilles d'Histria ont amené au jour trois nouvelles inscriptions touchant à la question de l'éducation de la jeunesse. A l'occasion de la publication des textes en question, l'auteur y joint également les inscriptions publiées naguère par V. Pârvan sur le même sujet („Dacia“ II, 1925, p. 208 ; *Histria*, IV, n° 55, p. 688 et *Histria*, VII, n° 17, p. 26) et tente d'en donner une interprétation. Il montre que les informations fournies par les inscriptions déjà publiées, qui se réduisent surtout à la simple mention du gymnase, sont sensiblement enrichies par celles que renferment les dits textes inédits : un décret, de la première moitié du IIe siècle avant notre ère, en l'honneur d'un médecin de Cyzique, mentionne des conférences ἰαχροάσεις tenues par ce dernier, très probablement au gymnase d'Histria ; un autre document de la seconde moitié du même siècle concernant un gymnasiarque, fils de Théognète, mentionne l'éphébie et le collège des νέοι. L'étude de ce dernier document fait ressortir quelques détails de l'organisation de l'institution des éphèbes (les fêtes d'Hermaia, etc.) et des méthodes d'éducation. Conformément à l'habitude courante de l'éducation dans le monde grec, l'instruction que recevaient les éphèbes ne portait pas seulement sur la préparation physique, mais encore sur celle de l'esprit. Des preuves en sont fournies, à Histria, par

le décret susmentionné, en l'honneur du médecin de Cyzique, qui parle de ἀποάσεις d'un caractère médical, laissant entrevoir par là qu'il en existait d'autres, ressortissant de la rhétorique, de la poétique, de la philosophie, fondement de l'enseignement à l'époque hellénistique.

Par ailleurs, l'épithaphe du jeune Meidias, décédé à Cyzique (cf. *Histria*, VII, n° 77, p. 26) atteste qu'il s'y était rendu pour acquérir „des connaissances solides” — εὐξυνέτους δαημοσύνας — ce qu'il faut entendre dans le même sens.

Quant à l'époque romaine, outre l'information relative au gymnase d'Histria au IIIe siècle (*Histria*, IV, n° 55, p. 688), un décret du IIe siècle vient compléter les données relatives à l'éducation, par la mention qui y est faite du collège de professeurs et de médecins qui, selon toute probabilité, était au service de l'enseignement public.

L'auteur souligne le fait que les témoignages sur l'éducation des enfants — παῖδες — sont peu nombreux et ne sont représentés que par quelques styles en os (*stili*), conservés au Musée d'Histria, et par un tesson de vase portant un exercice d'écriture de l'alphabet (fig. 3).

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — Le décret d'Histria en l'honneur du médecin de Cyzique (IIe siècle avant notre ère).

Fig. 2. — Le décret en l'honneur du fils de Théognète (IIe siècle avant notre ère).

Fig. 3. — Inscription de caractère scolaire, sur le fond d'un vase du Ve siècle avant notre ère (le tracé des lettres a été bourré de gypse afin de les faire ressortir avec plus de netteté sur la photographie).

100
100

100

100
100
100